

АЛГОРИТМІЧНА ДИСКРИМІНАЦІЯ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

У сучасному світі алгоритми та системи штучного інтелекту дедалі активніше використовуються у різних сферах суспільного життя: працевлаштуванні, банківській діяльності, медицині, освіті, роботі правоохоронних органів, соціальних мережах та електронній комерції. Автоматизовані системи здатні швидко аналізувати великі обсяги даних та приймати рішення без прямої участі людини. Однак поряд із перевагами виникає і серйозна проблема — алгоритмічна дискримінація.

Алгоритмічна дискримінація — це ситуація, коли автоматизовані системи прийняття рішень створюють нерівне ставлення до окремих осіб або груп населення за ознаками статі, раси, віку, національності, соціального статусу чи інших характеристик. Такі алгоритми можуть обмежувати права людини навіть без прямого наміру розробників. Проблема стає особливо актуальною через стрімкий розвиток штучного інтелекту та недостатню правову врегульованість цієї сфери.

Алгоритмічна дискримінація виникає тоді, коли система штучного інтелекту або інший алгоритм приймає рішення, що ставлять певну категорію осіб у гірше становище порівняно з іншими. На відміну від традиційної дискримінації, тут рішення часто ухвалюються автоматично та без очевидного людського втручання.

Основною причиною дискримінації є дані, на яких навчаються алгоритми. Якщо інформація містить історичні упередження або нерівність, система фактично відтворює їх у майбутньому. Наприклад, якщо роботодавець протягом багатьох років частіше наймав чоловіків на керівні посади, алгоритм може “навчитися” вважати чоловіків більш придатними кандидатами.

Іншою причиною є непрозорість алгоритмів. Багато сучасних моделей штучного інтелекту працюють як так звані “чорні скриньки”, де навіть розробники не завжди можуть пояснити логіку прийняття рішення. Через це особа часто не здатна зрозуміти, чому їй відмовили у кредиті, працевлаштуванні чи доступі до певної послуги.

Також проблемою є недостатній контроль з боку держави та відсутність єдиних стандартів перевірки алгоритмів на предмет дискримінації. Компанії нерідко впроваджують автоматизовані системи без належного аудиту та оцінки ризиків для прав людини.

Алгоритмічна дискримінація може проявлятися у різних сферах суспільного життя.

Одним із найбільш відомих прикладів є сфера працевлаштування. Автоматизовані системи рекрутингу можуть відсіювати кандидатів за віком, статтю чи національністю. Відомими є випадки, коли алгоритми надавали перевагу чоловікам через аналіз попередніх успішних працівників компанії.

У банківській сфері алгоритми можуть відмовляти у видачі кредитів певним категоріям населення через місце проживання, рівень доходу або інші непрямі показники. У результаті людина може зазнати обмеження у фінансових правах без чіткого пояснення причин.

Серйозною є проблема дискримінації у правоохоронній діяльності. Системи прогнозування злочинності іноді демонструють упереджене ставлення до окремих етнічних чи соціальних груп. Це може призводити до більш частих перевірок або необґрунтованої уваги поліції до певних районів.

У сфері соціальних мереж алгоритми можуть обмежувати видимість контенту окремих груп людей або поширювати стереотипи через механізми рекомендацій. Такі системи здатні впливати на свободу слова та рівність доступу до інформації.

Алгоритмічна дискримінація безпосередньо пов'язана з порушенням фундаментальних прав людини. Насамперед йдеться про принцип рівності та

заборону дискримінації, закріплені у міжнародних актах і національному законодавстві.

Одним із ключових документів є Загальна декларація прав людини, яка проголошує рівність усіх людей у правах та свободах. Подібні положення містяться у Європейській конвенції з прав людини та Конституції України.

Автоматизовані рішення можуть порушувати право на працю, право на приватність, право на справедливий розгляд справи та право на захист персональних даних. Особливо небезпечною є ситуація, коли людина навіть не знає про використання алгоритму щодо неї.

Ще однією проблемою є відсутність можливості ефективного оскарження рішень систем штучного інтелекту. Якщо алгоритм помиляється або діє упереджено, громадянин повинен мати механізм захисту своїх прав та право вимагати пояснення прийнятого рішення.

Сучасні держави та міжнародні організації поступово створюють правові механізми для боротьби з алгоритмічною дискримінацією.

Одним із основних механізмів є законодавство про захист персональних даних. У Європейському Союзі важливу роль відіграє GDPR - Загальний регламент про захист даних. Він передбачає право особи не бути об'єктом виключно автоматизованого рішення, яке має суттєві правові наслідки.

Важливим напрямом є вимога прозорості алгоритмів. Компанії повинні пояснювати принципи роботи систем штучного інтелекту, особливо якщо вони впливають на права людини. Це дозволяє громадянам розуміти причини прийняття рішень та оскаржувати їх у разі необхідності.

Ще одним механізмом є проведення незалежного аудиту алгоритмів. Перевірка систем штучного інтелекту допомагає виявляти упередження та дискримінаційні моделі ще до їх використання.

У багатьох країнах також обговорюється необхідність створення спеціальних органів контролю за штучним інтелектом. Такі установи могли б здійснювати нагляд за дотриманням прав людини у сфері автоматизованих технологій.

Для України ця проблема також є актуальною. Хоча спеціального закону щодо алгоритмічної дискримінації поки немає, Конституція України гарантує рівність громадян та забороняє будь-які форми дискримінації. Крім того, Україна поступово адаптує своє законодавство до європейських стандартів у сфері цифрових прав та захисту персональних даних.

У майбутньому роль штучного інтелекту лише зростатиме, тому проблема алгоритмічної дискримінації потребує подальшого правового врегулювання. Необхідно створити чіткі правила використання автоматизованих систем, визначити відповідальність розробників та забезпечити ефективний контроль за алгоритмами.

Перспективним напрямом є впровадження принципу “етичного штучного інтелекту”, який передбачає дотримання прав людини, прозорість, недискримінацію та підзвітність алгоритмів. Важливо також забезпечити участь юристів, правозахисників та громадськості у розробці нових цифрових технологій.

Окрім законодавства, велике значення має цифрова грамотність населення. Люди повинні розуміти, як працюють алгоритми та які права вони мають у разі дискримінаційного автоматизованого рішення.

Алгоритмічна дискримінація є однією з найсерйозніших проблем сучасного цифрового суспільства. Використання штучного інтелекту та автоматизованих систем відкриває значні можливості для розвитку технологій, однак одночасно створює ризики порушення прав людини.

Основними причинами алгоритмічної дискримінації є упереджені дані, непрозорість алгоритмів та недостатній правовий контроль. Прояви дискримінації можуть виникати у працевлаштуванні, банківській сфері, роботі правоохоронних органів та інших галузях.

Для захисту прав людини необхідне вдосконалення законодавства, забезпечення прозорості алгоритмів, проведення незалежного аудиту систем штучного інтелекту та створення ефективних механізмів оскарження автоматизованих рішень. Лише поєднання правового регулювання, етичних

стандартів та суспільного контролю дозволить забезпечити справедливе та безпечне використання цифрових технологій у майбутньому.

Перелік використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини — <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Закон України «Про захист персональних даних» — <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод — https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
4. Конституція України — <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Чудик Н.О. Етико-правові аспекти впровадження систем штучного інтелекту: балансування технологічного прогресу та фундаментальних прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3. С. 42-47
6. Barocas S., Selbst A. “Big Data’s Disparate Impact” — https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2477899
7. Cathy O’Neil, *Weapons of Math Destruction* — <https://weaponsofmathdestructionbook.com>
8. EU Artificial Intelligence Act — <https://artificialintelligenceact.eu>
9. General Data Protection Regulation (GDPR) — <https://gdpr-info.eu>
10. Stanford Encyclopedia of Philosophy: Ethics of Artificial Intelligence and Robotics — <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-ai>
11. UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence — <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>